

ALBERT ÁDÁM – POLYÁK LEVENTE

Ábrázolható tudomány

Vázlatok Otto Neurath és
Gerd Arntz együttműködéséről

MAK, Bécs, 2010. III. 10–IX. 5.

Ha Otto Neurath nem is az egyetlen rendszeresen visszatérő figurája a 20. századi vizuális kultúrát vizsgáló kiállításoknak, egy szempontból mindenképpen egyedülálló: a tudomány vizualizációjának pedagógiai módszerét a 20-as évektől kezdve kidolgozó Neurath iránti megújuló érdeklődést egyszerre táplálják a filozófia, a nyelvészet, a muzeológia és az urbanisztika kortárs intézményei. A neurathi életmű tárgyalásakor sajátos módon igen kevés szó esik a grafikai dimenzióról; talán azért, mert az olyannyira mindenütt jelenlévő alkotóeleme Neurath projektjének, hogy mára szinte természetes médiumává vált. Az ISOTYPE-módszer vizuális nyelvének kidolgozásában központi jelentőségű Gerd Arntz szerepe ilyen módon gyakran mellékszereppé redukálódik, pedig nélküle aligha képzelhető el az a kommunikációs könnyedség, amelyről a 30-as évek újságjai gyakran megemlékeznek: hogy a grafikai jelek olyannyira a hétköznapi élet részeivé váljanak, mint a levegő.¹

Otto Neurath és Gerd Arntz közös munkájának eredményei bizonyos szempontból tényleg olyanok, mint a levegő: a különböző embercsoportokat, munkatevékenységeket, termelési eszközöket és más társadalmi alapformák és azok összefüggéseinek gyors megértését szolgáló piktogramok olyan mértékben váltak a nagyváros jelrendszerének részeivé, hogy ha észre is vesszük őket, szerzőikről a leggyakrabban megfeledkezünk. A bécsi MAK *Gypsy Urbanism* című kiállítása az elmúlt évek Neurath-kiállításaihoz hasonló ambícióval készült: miközben a kiállítás alapritmusát Otto Neurath különböző élethelyzetei közötti változások adják, igen kevés szó esik Gerd Arntz grafikai koncepcióiról. Pedig a grafika a neurathi tudományos közvetítéskoncepció központi eleme: Neurath és Arntz együttműködésének vizsgálata nem csak Otto Neurath mai jelentőségét helyezi új kontextusba, de azt a rendkívül aktuális kérdést is új fényben láttatja, hogy miként képes tudomány és művészet együtt dolgozni a tudás átadásán, illetve az információ vizualizációján.

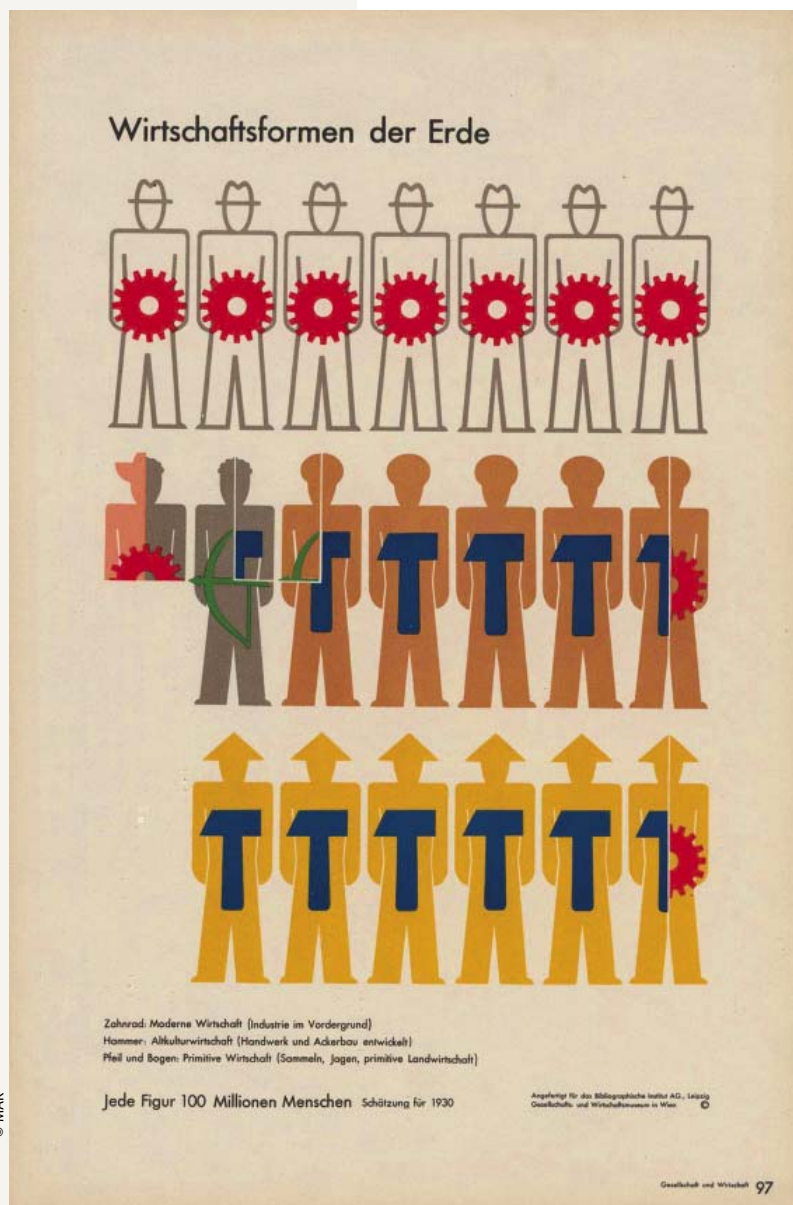
Otto Neurath és Gerd Arntz együttműködése bizonyos értelemben egy utópista misszió: közös tevékenységük célja egy olyan, mindenki által „olvasható”, „értéksemleges”, „képi nyelv” létrehozása volt, ami a 20-as évek elejének szociáldemokrata és egalitáriánus szemléletét kívánta megvalósítani. Az eredetileg társadalomtudós Neurath ideológiai bázisát a Bécsi Körben természettudósokból és filozófusokból álló

lezajlott vitái határozták meg, és a tudomány egységes nyelvének létrehozására irányuló vágy hívta életre „Képstatistika bécsi módszere”-ként, később aztán ISOTYPE (International System of Typographic Picture Education) rendszerként ismert képi jelrendszerét. A világban zajló társadalmi folyamatok képekkel történő leírásának vágya nem újkeletű; az egyik pregnáns példa Johannes Amos Comenius *Orbis Pictus Sensualium* című műve, amely fontos előképe volt a neurathi ideának.

Az elkötelezett baloldali Otto Neurath 1919-ben részt vett a Bajor Tanácsköztársaságban, mielőtt emiatt ki nem toloncolták Németországból Ausztriába, ahol Bécs településügyi bizottságában dolgozott a szociális lakások rendszerének egyik kialakítójaként. Ezt követően 1925-ben megalapította a Gesellschaft- und Wissenschaftsmuseumot (a Társadalom és

Otto Neurath–Gerd Arntz:

A Föld gazdasági formái,
in: Gesellschaft und Wirtschaft.
Bildstatistisches Elementarwerk,
Lipce, 1930

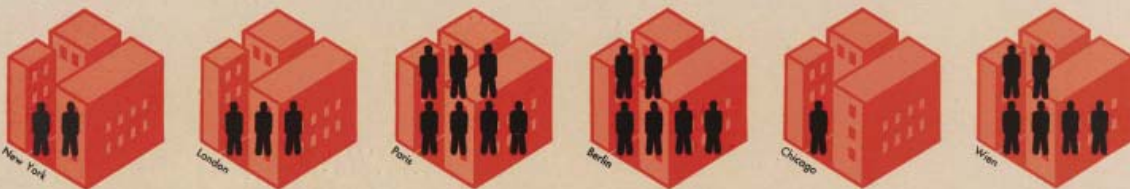
Gazdaság Múzeumát), amely feladataként fogalmazta meg a kispolgárság alsó rétegei, illetve a munkásság tájékoztatását és nevelését. A bécsi módszer alapvető fontosságú részét képezte a biblia pauperum-elv alapján létrehozott képstatistikai ábrák készítése, illetve az ezekből szigorú rendszer szerint (meghatározott méreteken) létrehozott tablók előállítás. Ezeket a tematikus – népegészségügyi, lakásépítés, gazdasági mutatók, szociálökonomikus kérdésekről szóló – tablókat különböző „utazó” kiállításokon vitték a célközönségük elé.

Tagsága a Gruppe progressiver Künstler Kölnben nemcsak Arntz politikai témáit, de allegorikus stílusát is formálta: az 1920-as években született munkái megelőlegezik a képstatistika módszerében később kifejlesztett, majd megvalósított képi világot, egy geometriai alapformákra redukált, személyes jegyeket nélkülöző, az általános megfogalmazására törekvő képi rendszert, amely sok rokon vonást mutat az orosz konstruktivisták képalkotó felfogásával is. Otto Neurath és Gerd Arntz Düsseldorfban találkoztak először 1926-ban, Arntz kiállításán; Neurath hamar felismerte a grafikus formai pontosságában rejlő potenciált: Arntz munkája tökéletesen illett Neurath terveibe, így elfogadva a tudós meghívását, követte Neurathot Bécsbe.

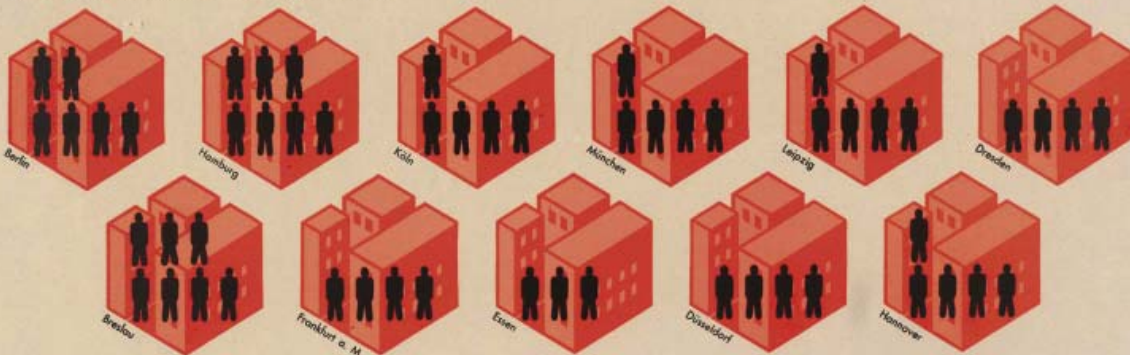
Wohndichte in Großstädten

Bewohner auf 200 m² verbauter Fläche (Gebäudegrundstücke einchl. Strassen, ausschl. grosser Parkanlagen)

Einige Weltstädte

Die deutschen Großstädte über 400 000 Einwohner

Anordnung der Städte nach ihrer Grösse. Anfang 1929

Anfangsgr. für das Bildgraphische Institut AG., letztes Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseum in Wien. ©

Gesellschaft und Wirtschaft 72

© MAK

Otto Neurath-Gerd Arntz:

Laksűrűség a nagyvárosokban,
in: Gesellschaft und Wirtschaft.
Bildstatistisches Elementarwerk,
Lipce, 1930

Neurath fő munkatársa, Gerd Arntz teljesen más pályán keresztül jutott el a tudományos vizualizációhoz. Arntz 1900-ban Remscheidben született egy vasműves fiaként, 19 évesen Düsseldorfba ment és Lothar von Kunowski műtermében tanult, ezt követően, a 20-as években rajztanárként tevékenykedett.² Így került először kapcsolatba politikai aktivistákkal (Fiatal rajnaiak csoportja), mielőtt a Der Sturm, a Die Ziegelbrenner, illetve a Die Aktion radikális politikai lapok révén meg nem ismerkedett Jankel Adlerrel, Franz Seiwerttel és Heinrich Hoerlével. 1922-ben Arntz közös kiállításon szerepelt Hoerlével és Seiwerttel, itt mutatta be először radikális politikai tartalmú fametszeteit.

Gerd Arntz 1927-ig tartó korszakában fejlesztette ki az általa használt politikai grafikai képstruktúrát és a képi sorok érvelési módját, amelyet később Neurath útmutatása alapján a képstatistika módszerében rendszerezett. 1927-es, *A kor 12 háza* című fametszetsorozatában a szociális viszonyokat kommentár nélkül jelentette meg. *A Kórház, Bordély, Gyár, Bank, Kaszárnya, Börtön, Hotel, Áruház* című fametszetek a kapitalista társadalom egy-egy életterületét jelképezték. A társadalomkritika ezekben a munkákban még nem közvetlen formában jelenik meg; a kritikát sokkal inkább az alkotásokon megjelenített tárgyak formai összekapcsolódása adja. Az olyan tárgyak, mint a rács, a csík (rabruha, börtönrács) vagy a húoskampó metaforákká válnak, amelyeket a kapitalista társadalom jelenségeivel való látható hasonlóságuk az elnyomási viszonyok valóságos jellemrajzaivá változtat.

1928-ban Otto Neurath Bécsbe hívta Arntzot, ahol a Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseumban biztosított neki állást: 1929 januárjától hivatalosan a múzeum grafikai rész-

legének vezetője lett, ahol „képstatistikai” módszerét is kidolgozta. A kölni progresszívek által kifejlesztett képi nyelvet Arntz az egyszerűség irányában fejlesztette tovább: Peter Alma, Augustin Tschinkel festő és Jan Tschichold bauhauser tipográfus hatására Arntz elkezdett a politikai és gazdasági összefüggések szigorú, egyszerű formákkal és szimbólumokkal való megragadásán dolgozni.

Arntz megjelenése kulcsfontosságú esemény a Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseum történetében. Neurath korábban nem talált megfelelő médiatechnikai háttérrel elképzeléseire; a korai papírsziluett-kivágások módszerét azonban Arntz munkába állásával felváltja a jobb minőséget, nagyobb nyomdai példányszámot és flexibilitást biztosító fa-, illetve linóleummetszet. Ezt követően a múzeum már nem csupán a statisztikai adatok archívuma, hanem képi adatbank is lett, amely további feladataiként a jelek és illusztrációk összegyűjtését, azok továbbfejlesztését és újrahasznosítását jelölte meg.

A múzeum kötött módszerrel dolgozott: az első körben a statisztikai adatok – többek között Marie Redemeister által végzett – vizuális kóddal alakítása zajlott. Az adatok vizualizációja szigorúan Neurath irányelvei alapján történt: a perspektivikus ábrázolás kerülése, a statisztikai táblákon használt színek 8-ban való maximalizálása, a használt színek skálájának kialakítása mind a megértés egyszerűségét és gyorsaságát szolgálták.

Gerd Arntz művészetére nyilvánvalóan nagy hatást gyakorolt Neurath múzeuma, amely mellett azért számos kiállításon is részt vett a kölni progresszív csoporttal, és tovább dolgozott az *A bis Z* című lapnál. A 30-as évekbeli munkáiban sokkal tisztábban érhető tetten a politikai hierarchiák tiszta, vizuális artikulációja. A kompozíciókon Arntz megtartja a szigorú horizontális-vertikális tagolást, azonban a társadalmi csoportok közötti konfliktus már sokkal egyértelműbben jelenik meg az ellentétes képstruktúra elvét alkalmazó képeken, mint a *Fent és lent* (1931), a *Munkanélküli* (1931), a *Gyárfoglalás* (1931) vagy a *Harmadik birodalom* című metszeteken (1934).³

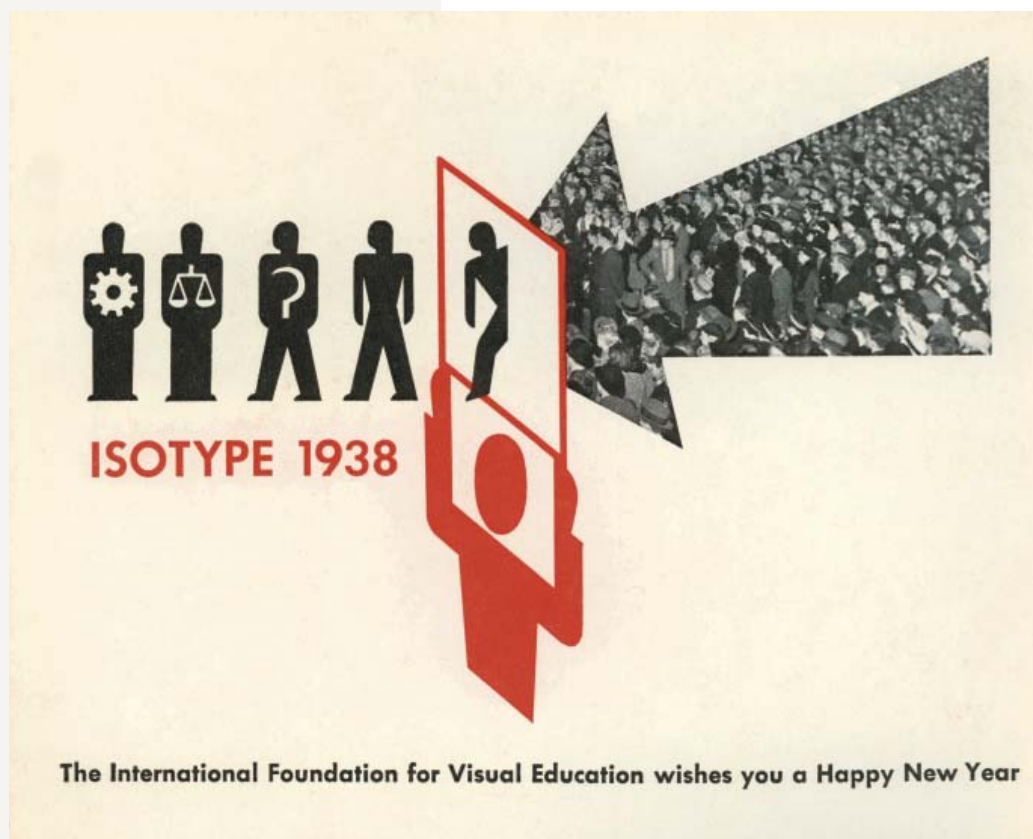
Arntz 1934-ig maradt a bécsi múzeumnál. Az osztrák politikai fordulatot követően Hollandiába emigrált az egész Wirtschaftsmuseummal együtt, és 1940-ig dolgozott az Institut Mundaneumban. Hollandiai tartózkodása elején készítette el a Harmadik birodalom című grafikai sorozatát (A. Dubois álneven), amelyet politikai tartalma miatt egy amszterdami kiállításról eltávolított a német nagykövetség.

Miközben Otto Neurath 1940-ben Angliába emigrált (és 1942-ben Oxfordban megalapította az ISOTYPE Intézetet), Gerd Arntzot a megszállt Hollandiában besorozták a német hadseregbe (később a francia ellenállóknak adta meg magát). A háború után Arntz folytatta az 1945-ben elhunyt Neurath munkásságát: a Holland Statisztikai Hivatal Alapítványának grafikai vezetője lett, 1951 és 1962 között az UNESCO-nak dolgozott. 1988-ban bekövetkező halálakor több mint fél évszázad grafikai és tipográfiai termékeit hagyta maga után. Neurath és Arntz vizuális rendszere, ha univerzális nyelvvé nem is vált, a kortárs vizuális kultúra kitörölhetetlen része lett.

Polyák Levente az OKM Kállai Ernő-ösztöndíjasa.

Jegyzet

- 1 Ld. New York Times, 1937. január 17.
- 2 Esser, Franz Martin: Die Gruppe Kölner Progressive und ihr künstlerische Umfeld (1920-1933), Verlag und Datenbank für Geisteswissenschaften, Weimar, 2008
- 3 Ausst. Kat. Politische Konstruktivisten. Die "Progressiven" 1919-33, Neue Gesellschaft für bildende Kunst, Berlin, 1975

Újévi üdvözlőkártya,
The International Foundation for
Visual Education, The Hague 1938

Isotype Collection, University of
Reading